

Het schitterend inktstel en de daarbij behorende kandelars door den beroemden Russischen orfévre Faberger is daarop een waardig garnituur.

De Gothische kast in de Heerenkamer behoort met haar rijke snijwerk tot een der fraaiste stukken uit dezen inboedel. Verrassend schoone schilderstukken hangen ook hier: Een bloemstuk, toegeschreven aan Rachel Ruisch, een op koper geschilderde Pieter Breughel (Paradijs) van zeldzame stemming... twee zeer knappe zeegezichten van de Vlieger in zijn besten stijl naast andere werken.

Daar liggen ook de twaalf deelen van Buffon's onnavolgbaar schoone vogelboeken, waarop men nooit raakt uitgekeken.

Elke kamer van dit huis herbergt schatten. Tot zelfs in de zolderkamers vinden wij, hiér een bekoorlijke kleine poudreuse, dáár een charmant soteltje of secrétaire en tot op de bovengangen staan vrome polychrome Madonna's, zooals Italiaansche, Duitsche en andere meesters in lang vervlogen eeuwen Haar zagen en uitbeeldden...

Het museum Quix zal ophouden te bestaan.

De iconen, die Mevrouw Quix' bijzondere liefde hadden, en die aan het Museum een zeer eigen cachet gaven, zullen naar alle windstreken verspreid worden... en ook de wondermooie, als een miniatuur zoo fijn gepenseelde beeltenis van Maria van Hongarije met haar valk en haar windhond... ook dit 15e eeuwse kleinood zal een ander tehuis vinden.

Tout passe...

Voor zover dat uit de veilingcatalogus is op te maken, moet de woning van professor Quix een schitterend „aangekleed“ huis zijn geweest. De kwaliteit blijkt hoger te zijn bij de voorwerpen die men gewoonlijk onder de noemer „kunstnijverheid“ onderbrengt, dan bij

de schilderijen. Deze laatste waren ongetwijfeld aardige, „decoratieve“ werken, maar echte „topstukken“ blijken er bij de schilderijen in de collectie Quix niet aanwezig te zijn. Typend is in dit verband het feit dat de hoogste prijzen bij de veiling niet betaald worden voor de schilderijen, maar voor de voorwerpen van kunstnijverheid. Het onder nummer 473 van de catalogus vermelde *Wortelnotenhouten staand horloge met speelwerk (4 Aria's), naam en datum (Step Bimbault, London)* bleek toen, anno 1946, niet minder dan f 7.500,- op te brengen. Nummer 3 van de *Voorwaarden van verkoop* vermeldt bovendien: *De verkoop geschiedt à contant met 12 cents opgeld voor elke gulden en tien cents nummergeld voor elken koop, in wettig Nederlandsch betaalmiddel.* De koper van de Bimbault-klok moest dus nog een aardig extraatje boven de koopsom betalen! Daarentegen bracht een schilderij - doek, 69 x 89 cm -, volgens catalogus-nummer 52, van de 17de eeuwse schilder Abraham van Beieren f 750,- op.

Wat in 1946 in de veilingcatalogus werd aangekondigd als een kunstverzameling, *bekend als Museum Quix* blijkt nu, 35 jaar later, een „grote onbekende“ te zijn.

Een Utrechtse collectie in de diaspora, of, zoals het in de veilingcatalogus staat: *Tout passe*...

J. A. L. de Meyere

Noten:

1. C. van Mander, *Het Schilder-Boeck*, Haarlem 1604, 297.
2. G. Brom en L. A. van Langeraad, *Diarium van Arend van Buchell*, Amsterdam 1907, XXVIII.
3. Zo werd bijvoorbeeld ook de collectie van dr. J. Hartog uit Utrecht op 6-10 april 1930 bij F. Muller te Amsterdam geveild.
4. Else van de Stolpe van het Universiteitsmuseum te Utrecht ben ik zeer erkentelijk voor de verstrekte informatie betreffende Prof. dr. F. H. Quix.
5. *De Telegraaf* 9 juli 1934.

Johan Wagenaar 1862-1941

Van weinig uitvoerende kunstenaars - en vrijwel nooit van dirigenten - kan worden verteld dat zij vlak voor het concert, al in de deftige rok, nog even uitbundig konden spelen, echt spelen en stoeien 1). Het was geen gevolg van spanning bij Johan Wagenaar - zo getuigt de mevrouw die deze herinnering bij Wagenaars zeventigste verjaardag ophaalde - „welnee het was een heerlijk even zich nog laten gaan in juichende joligheid. Fris werd hij er van, fris en monter... zo nu kon het echte spel beginnen. En dan later in de avond tot in de nacht, hield hij ieder die wist te luisteren gevangen met eindeloze verhalen...“

Een man van wie iedereen die met hem in aanraking

kwam wat leren kon: het vak van de musicus in alle facetten, maar bovendien levenswijsheid die niemand missen kan... zo'n man moet Wagenaar geweest zijn.

Aan zijn geboortestad, Utrecht, bleef hij zijn leven lang verknocht, ook toen hij al meer dan twintig jaar tevoren gevolg had gegeven aan het verlangen om hem aan het hoofd van het Koninklijk Conservatorium te Den Haag te zien.

Geboren was Johan Wagenaar aan de Nieuwe Gracht en zijn jongste jaren zullen niet zo sterk hebben afgeweken van het gebruikelijke patroon: rondzwerven door het landschap van de Kromme Rijn met schep-

Borstbeeld van Johan Wagenaar (brons van A. Odé), staande aan de Wagenaarkade, 1980.
Foto: Gem. Fotodienst Utrecht.

net en pierenpot, ringslangen zoeken bij Amelisweerd, spelletjes rond de Klaastoren, kattenkwaad op het Servaasbolwerk. Maar één ding viel vroeg op, met ongewone hartstocht liep hij achter de straatorgels aan, waarvan Utrecht er een eeuw geleden verscheidene bezat; trekharmonika, carillon en schutterijfanfare vervulden een flink deel van zijn jongensbestaan.

In 1875 betrad hij de Utrechtse Toonkunstmuziekschool, gevestigd in het huis „Keyserrijk” op de hoek van de Oudegracht en de Ganzenmarkt. Na tien jaar studie bij Petri en Richard Hol werd hij er zelf leraar. Hij had dan ook hard gestudeerd, zó hard dat de burens zeiden: „’t is godgeklaagd, zo’n luie kerel als daar woont; je ken er niet voorbij komme, of hij zit an de piano” (1880).

Toen hij zestien was, hielp hij zijn leraar Hol, die organist aan de Domkerk was. Ook in die functie is hij later Richard Hol opgevolgd en hij voelde zich zo gebonden aan het door Bätz gebouwde instrument dat hij na zijn vertrek uit Utrecht geen orgel meer wilde hebben. Dertig jaar had hij het Domorgel bespeeld. Hij had een

grote reputatie als Bach-speler en als improvisator. Van twee muziekgezelschappen in Utrecht is Wagenaar de grote inspirator geweest.

Het eerste, de „Shelfish-club”, bestond al twee jaar toen Johan Wagenaar tot lid geïnstalleerd werd. Het was opgericht door enige leden van de toenmalige Utrechtse Kunstkring die in 1882 zaten te luisteren naar de verhalen van een van hun medeleden. Deze, de glasschilder Geuer, had in zijn geboortestad Keulen een soort avonden leren kennen dat hij in Utrecht node miste. Die vrolijke bijeenkomsten heetten in Keulen „Schelvisavonden”, omdat ze met een schelvismaaltijd werden besloten. Op die avonden werden grappen verteld, liedjes gezongen, voordrachten geïmproviseerd, potpourri’s in elkaar geflanst, om kort te gaan: het waren avonden om de hele wereld te vergeten . . .

Van het Utrechtse genootschap werd Simon van Adelberg, die toen tweede concertmeester van het Utrechtse orkest was, voorzitter en de boekhandelaar J. L. Beyers, de latere directeur van Het Nieuws van den Dag, fungeerde als secretaris. Het reglement was geheel op rijm gesteld en de naam was al een grap op zich zelf.

Doordat de Duitse glazenier het Hollandse woord schelvis nooit heeft leren uitspreken werd aan het gezelschap de Engels klinkende naam „Shelfish-club” gegeven, zonder visgerechten toe, trouwens.

In 1884 werd het nieuwe lid in de kring opgenomen met de bijna maçonnieke plechtigheid die in sommige oude Utrechtse gezelschappen in zwang was. Johan Wagenaar toonde zich er al spoedig op zijn plaats. Hij stak vrijwel onmiddellijk van wal met een *Shelfish-oratorium* op tekst van de berijmde notulen, waarin de mentaliteit van de Schoolmeester bepalend was. Veertig jaar later deden Duitse expressionisten dergelijke dingen in dodelijk ernst!

Voor dezelfde mensen werd *De Schipbreuk* gecomponeerd, nu op een echte tekst van Gerrit van der Linde,

die onder het pseudoniem De Schoolmeester zoveel onvergetelijke knittelverzen schreef. *De schipbreuk*, uit 1889, was later het enige jeugdwerk dat Wagenaar nog wilde erkennen. Het is nog vaak herhaald, met de componist aan de piano of een van zijn dochters Nelly of Johanna, en koorleden, solisten en publiek hebben er altijd machtig plezier in gehad. In 1891 vertrok Wagenaar enige tijd naar Duitsland om bij de componist Von Herzogenberg te gaan studeren. De „Shelfish-club” verzandde en zij werd zelfs opgeheven. Maar bij Wagenaars terugkeer in 1893 was er toch weer behoefte aan een nieuwe vereniging en zo ontstond de „Muzikale Kring”. In het „Haagse Koffiehuis” aan het Vreeburg (Vredenburg is de deftige, niet-Utrechtse uitspraak) kwamen de leden elke maandagavond bij elkaar om te musiceren. Voor de „Muzikale Kring” componeerde Wagenaar zijn komische opera’s *De Doge van Venetië* (1898-’99) en *De Cid* (1912-’14). Hij noemde ze respectievelijk „quasi-ernstig” en „burleske opera”. Persiflage is een gevaarlijk wapen maar de persiflage op de drakerigheid

en mallotigheden van de Italiaanse voorbeelden bleef bij Wagenaar beperkt tot vooral de tekst en het libretto. In zijn muziek zijn vele fragmenten te vinden die volstrekt niet op het gevoel voor humor kunnen werken, hoe belachelijk ook de figuren zijn die ze - in oprecht belcanto - te zingen krijgen.

Wouter Hutschenruyter haalde herinneringen op aan de eerste opvoeringen van *De Doge*, toen die eens een van z'n zeldzame renaissances zou beleven. Al lagen er ruim veertig jaren tussen, Hutschenruyter, die als dirigent van het U.S.O. alle repetities bijwoonde (de voorstelling werd door de componist zelf geleid), wist nog best dat hij van geen operakoor, waar ook, prestaties had gehoord die wat het Kringkoor deed in de voorstellingen van *De Doge* overtroffen.

Ook de solistische rollen (op twee na door dilettanten bezet!) waren voortreffelijk gespeeld en gezongen. Allicht wordt de vraag gesteld: - zo eindigde Hutschenruyter zijn stuk - „is nu een dergelijke operaparodie zoveel zorg en toewijding waard? Mijn antwoord is, dat *De Doge van Venetië* in muzikaal opzicht een meesterwerk is.” Aldus Hutschenruyter in het Vaderland van 11 december 1941.

Vitaal en spiritueel zijn ook Wagenaars orkestwerken, de Concert-ouvertures *Cyrano de Bergerac*, *De getemde feeks*; de *Feestmars voor het Concertgebouw* (1937) zou men best weer eens mogen horen, evenals die mars voor mannenkoor, waar hij de tekst copieerde van een Zweeds lucifersdoosje. In de lichte muziek bleef Wagenaar lang zijn muzikantenplezier bewaren. Wie hem wel eens Weense liedjes aan de

vleugel heeft horen begeleiden (met Jan Dekker als zanger bijvoorbeeld), heeft dat nooit geheel kunnen vergeten. Dat hij in 1929 een interessante wals voor groot orkest componeerde *Wiener Dreivierteltakt* kwam niet meer onverwacht.

In het begin heeft Wagenaar onder invloed van Brahms gestaan, die in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen op de Mariaplaats zelf zijn Tweede symfonie kwam dirigeren, en onder die van Richard Strauss en vooral Berlioz voor hij zich een eigen compositiestijl verwierf. Als pedagoog heeft hij - en bij zijn leerlingen waren zulke uiteenlopende karakters als Peter van Anrooy en Willem Pijper - de veelzijdigheid die hem als uitvoerend musicus tekende, als dirigent van de Toonkunstkooren in Utrecht, Arnhem en Leiden, op zijn jongere collega's willen overdragen, zowel aan de muziekschool te Utrecht, waar hij Hol, als aan het conservatorium te Den Haag, waar hij Viotta opvolgde.

Het in 1923 door Chris Lebau getekende portret van Johan Wagenaar hangt tegenover de solistenkamer van de Kleine Zaal van het Concertgebouw op de muur naast de loge.

Rutger Schoute

Noot:

1. Dit artikel werd met toestemming van de redactie overgenomen uit *preludium* 39 (1981) nr. 5.

Het Utrechtse Gemeente-archief organiseerde in 1976 een tentoonstelling gewijd aan Johan Wagenaar. In de catalogus, die nog steeds verkrijgbaar is, schreef Mej. A. F. Bax een overzicht van Wagenaars muzikale oeuvre.

HET UTRECHTS KLOKKENLUIDERS GILDE

Het Utrechts Klokkenluiders Gilde, is een organisatie die als doel heeft alle zaken rond luidklokken in de ruimste zin van het woord te behartigen. Momenteel (Mei 1981) hebben wij een aantal akties lopen. De belangrijkste is de restauratie van het Dom-gelui, zodanig, dat er weer 13 luidklokken komen. Dit n.a.v. het 600 jarig bestaan van de Domtoren in 1982. Het verdere waarom kunt u ondermeer vinden in het Maandblad Oud-Utrecht van april en juni 1979.

Een andere aktie is het gelijktijdig laten luiden van de klokken van de Jacobikerk en die van de St. Augustinuskerk, dit i.v.m. het mooie samenspel van deze klokken.

Het onderzoeken van de Dom-luidklokken hoort ook bij onze taak. Enkele gedeelten zijn reeds gepubliceerd, andere delen zijn nog in onderzoek. Verder houden wij een archief bij van gegevens van klokken, boeken over klokken en geluidsbanden van klokken in geheel Europa. Eens per jaar wordt door ons een excursie georganiseerd. Om nu al deze dingen te kunnen doen, hebben wij geld nodig, en wij vinden het ook

prettig als andere mensen ook op de hoogte kunnen blijven door bv. donateur te worden. U krijgt als donateur de kans om 'n keer het klokkluiden op de Dom van dichtbij mee te maken. Belangstellenden zullen dan t.z.t. een uitnodiging ontvangen.

Uw donatie van tenminste f 5,- kunt u overmaken op giro 4331491 t.n.v. het Utr. Klokkenluiders Gilde, Utrecht.

Voor de in 1982 geplande restauratie van het Dom-gelui is ook veel geld nodig!

Hiervoor kunt u bijdragen via gironummer 198266, t.n.v. Utr. Klokkenspel Vereniging, onder vermelding van Klokkenfonds Domtoren.

Uiteraard zijn hier alle bijdragen welkom.

Tot slot voor eventuele informatie, nog enkele adressen van het Gilde

Voorzitter UKG, p/a Strawinskystraat 44, Nieuwegein
Secretariaat, p/a Lange Lauwerstraat 77, Utrecht
Peningmeester, p/a Looierstraat 23, Utrecht

Dick v. Dijk, Johan v. d. Hurk.